

УДК 332.1 : [379.823+393.8]

Крот О.М.*завідувач денного відділення**Відокремленого структурного підрозділу
Львівського коледжу «Інфокомунікації»**Національного університету «Львівська політехніка»***РОЛЬ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЕВОЇ СФЕРИ В ЕКОНОМІЧНОМУ
РОЗВИТКУ РЕГІОНУ: АНАЛІЗ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІЙНОГО АПАРАТУ****THE ROLE OF CULTURE AND LEISURE SPHERE
IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION: CONCEPTUAL
AND CATEGORICAL FRAMEWORK ANALYSIS****АНОТАЦІЯ**

Розглянуто існуючі підходи до розуміння ролі культурно-дозвіллевої сфери в економічному розвитку України та її регіонів. Проаналізовано понятійно-категорійний апарат дослідження культурно-дозвіллевої сфери регіону. Оцінено сучасний стан та тенденції змін у культурному середовищі України та її регіонів та їхню роль в економічному розвитку та в суспільному житті.

Ключові слова: культурно-дозвіллева сфера, регіон, культурне середовище, економічний розвиток, дозвілля, культура.

АННОТАЦИЯ

Рассмотрены существующие подходы к пониманию роли культурно-досуговой сферы в экономическом развитии Украины и ее регионов. Проанализированы понятийно-категорийный аппарат исследования культурно-досуговой сферы региона. Оценено современное состояние и тенденции изменений в культурной среде Украины и ее регионов и их роль в экономическом развитии и в общественной жизни.

Ключевые слова: культурно-досуговая сфера, регион, культурная среда, экономическое развитие, досуг, культура.

ANNOTATION

The existing approaches to understanding the role of culture and leisure sphere in the economic development of Ukraine and regions were considered. The conceptual and categorical framework of culture and leisure sphere of the region was analyzed. Current condition and trends in the cultural environment of Ukraine and its regions and their role in economic development and in public life were estimated.

Keywords: culture and leisure sphere, region, cultural environment, economic development, leisure, culture.

Постановка проблеми. Увага до дослідження проблем культурно-дозвіллевої сфери (КДС) регіону зумовлена сучасними векторами його економічного та соціального розвитку, відсутністю зваженої ефективної культурної політики, застарілістю та тенденційністю пропонуваніх традиційних культурних та дозвіллевих практик населення. Культура відіграє домінуючу роль у формуванні світогляду населення, його способу життя, визначає людську поведінку та повсякденні практики. Сфера культури та дозвілля впливає на економічні та політичні пріоритети, визначає вектори економічних зрушень та політичних подій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий аналіз культурно-дозвіллевої сфери здійснюється, як правило, у рамках соціології, педагогіки, філософії, рекреації, маркетингу. Вагомий внесок у сучасні дослідження розвитку

КДС зробили В. Білоконь, О. Бойко, В. Бочелюк, Н. Максимовська, Г. Михайлів, І. Петрова, М. Рутинський, О. Сасихов, Н. Цимбалюк та ін. Важливою віхою в дослідженні ролі культури (зокрема, культурної свободи) у формуванні якості життя населення є робота авторів доповіді Програми розвитку ООН з питань людського розвитку «Культурна свобода в сучасному багатоманітному світі» (2004) [3]. З-поміж досліджень культурно-дозвіллевої сфери в рамках національної економіки варто відзначити праці О. Гриценка, Н. Іванечко, В. Куценко, О. Новікової, Г. Піньковської, У. Садової та ін. Поряд з цим, має місце нестача наукових досліджень КДС у рамках регіональної економіки.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз понятійно-категорійного апарату дослідження культурно-дозвіллевої сфери в контексті економічного розвитку країни та регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні політичні та економічні процеси в Україні та її регіонах ставлять завдання вироблення нових підходів до формування та реалізації регіональної політики в різних сферах суспільного життя. Відмінності в сприйнятті та трактуванні одних і тих самих суспільних подій та явищ, ментальні особливості населення певних регіонів України часто мають своїм підґрунтям регіональні неоднорідності в сформованому культурному середовищі цих регіонів. Особливо актуальною в теперішній час є вироблення основ нової регіональної політики в культурно-дозвіллевій сфері, що була б спрямована на побудову стабільного консолідованого суспільства та, поряд з цим, опиралися на традиційні цінності українського народу.

В економічному відношенні зусилля держави повинні спрямовуватися на створення такого культурного продукту, який мав би попит на вітчизняному ринку, відповідав вимогам часу, був здатним протистояти іноземним культурним загрозам та конкурентоспроможним на світовому ринку.

Органи державної та регіональної влади не здійснюють прямого впливу на формування та поширення культурно-дозвіллевих практик на-

селення. Однак вони можуть і повинні створити умови, сприятливі для їхньої реалізації, формуючи відповідні елементи культурно-дозвілєвої сфери. Організація відпочинку та дозвілля громадян визначено одним із основних видів діяльності в сфері культури [1, с. 10]. Крім того, цієї сфери стосується стаття 18 цього ж закону «Сприяння мистецькому аматорству та організації дозвілля громадян», в якій обумовлюється сприяння органів державної влади та місцевого самоврядування у формуванні соціально-культурної інфраструктури та їхньому фінансовому забезпеченні, а також сприяння створенню недержавних організацій у цій сфері.

Для ґрунтовних наукових досліджень потрібна чітка детермінація понять та категорій з даної проблематики. Не заглиблюючись у множинність трактування поняття «культура», використаємо його тлумачення, подане в Законі України «Про культуру»: *культура* – сукупність матеріального й духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти; [1, с. 2].

У контексті формування культурно-дозвілєвої сфери сьогодні культуру варто розглядати не тільки як засіб інтеграції, консолідації та розвитку української нації, збереження та розвитку національних культурних традицій, а й як потужний економічний чинник – саме в багатстві культурної сфери України та її регіонів закладено значний потенціал, який може бути комерціалізований та працювати на економіку регіонів.

У сучасному словнику української мови «*дозвілля*» означає вільний від праці час; час відпочинку. Відомий французький соціолог Дюмазедьє визначає дозвілля як певні заняття, які індивідуум реалізує за власним бажанням – відпочинок, розваги, самовдосконалення, підвищення своєї кваліфікації, вдосконалення особистості, участь у громадському житті, після того, як він виконає свої професійні та громадські обов'язки [11, с. 2, 4].

З точки зору рекреації «*дозвілля*» – це заповнення вільного від повсякденної трудової діяльності часу будь-якими рекреаційними заняттями (перегляд телепередач, відвідини басейну чи фітнес-клубу, прогулянка, екскурсія, туристична подорож, курортний відпочинок тощо). У більшості наукових теорій *дозвілля* розглядається як активна творча діяльність, самоосвіта, пізнання культурних та духовних цінностей, фізичне та спортивне вдосконалення, заняття за інтересами, спілкування між людьми, громадська діяльність, добровільно реалізовані у вільний від основних обов'язків час. Отже, дозвілля це не сама свобода, а час, коли здійснюється діяльність, основою якої є вільний вибір [12, с. 4].

У соціології для окреслення процесів ефективності використання вільного часу встановлено відповідний термін «*культура вільного часу*», під яким необхідно розуміти усвідомлення людиною важливості ефективного відпочинку для відновлення організму, а також уміння вибирати для себе адекватні форми регенераційних занять з метою покращення свого фізичного стану й зміцнення здоров'я [12, с. 3].

Виходячи з наведеного вище, «*культурно-дозвілєва сфера*» – це сукупність видів діяльності та галузей економіки, що створюють умови для здійснення культурного дозвілля, метою якого є повноцінне відтворення людини, тобто її фізичних, емоційних, інтелектуальних властивостей та її творчого розвитку в культурно-дозвілєвій діяльності, стимулює розвиток культурних потреб та інтересів та сприяє формуванню творчої індивідуальності особистості.

КДС тісно пов'язана з формуванням культурного середовища. У сучасній регіональній економіці під *культурним середовищем* розуміють сукупність економічних, соціальних і правових умов, сформованих у суспільстві, що забезпечують культурний та духовний розвиток людини, визначають можливості інноваційно-інвестиційної діяльності в цій сфері, рівень інновативності культурного продукту як за змістом, так і умовами надання в країні (регіоні) [10, с. 6].

Створення продукту чи послуги в КДС вимагає чіткості економічних дефініцій понять «індустрія культури», «культурні індустрії», «послуги дозвілля», «сфера послуг дозвілля»,

Поняття «*культурні індустрії*» вітчизняними науковцями трактується як сукупність тих галузей у сфері культури, де творення культурних цінностей і надання культурно-дозвілєвих послуг пов'язане з масовим, індустріальним виробництвом і, відповідно, з масовим споживанням. Сюди належать: книговидання, кінематографія, музична індустрія, телебачення, радіо, реклама, інтернет, індустрія моди, туристична індустрія [7, с. 77-107].

У зарубіжній економічній літературі частіше оперують поняттям «*індустрія дозвілля*», яка охоплює: готельне господарство (готелі, мотелі, туристичні та спортивні бази, центри відпочинку); заклади культурного відпочинку (кінотеатри, театри, оркестри, хореографічні студії, мистецькі школи, концертні установи); розважальні й видовищні заклади (цирки, ярмарки, карнавали, парки відпочинку, гральні заклади, нічні клуби, казино); заклади активного відпочинку (спортивні клуби різних видів, більярдні салони, майданчики для гри в гольф, басейни, іподроми, ковзанки, треки); клуби-ресторани, кафе-клуби; сімейні рекреаційні комплекси та центри дозвілля; державні зони відпочинку та історико-культурні місця [9, с. 2].

Відповідно «*послуги дозвілля*» – це результат діяльності підприємств та підприємців, що надають все необхідне в процесі культурного, спортивного, розважального й оздоровчого від-

починку споживачеві як у вигляді товару, так і у вигляді діяльності [4, с. 2].

«Сфера послуг дозвілля й розваг» – це комплекс відносно самостійних галузей економіки, що охоплюють широкий спектр відносин людського розвитку й котрі об'єднані спільністю суспільного попиту на виробництво соціально-культурних цінностей і благ та задоволення потреб і бажань. Вони володіють власним ресурсним потенціалом, інфраструктурою та зв'язками, характеризуються спорідненістю видів діяльності, що реалізується у формі специфічного товару – послуг, які мають споживчу вартість та володіють здатністю до накопичення у вигляді знань, інтелектуальних, фізичних і духовних сил соціуму (людського капіталу) [6, с. 5-6].

Як зазначає І.В. Петрова, зміни в дозвіллевому просторі, що спостерігаються в сучасній Україні, мають суперечливий характер: з одного боку, спостерігається різке скорочення культурно-дозвіллевої мережі (бібліотек, музеїв, клубів, будинків культури, центрів народної творчості), зміна інтенсивності культурно-дозвіллевих практик у бік пасивного споживачства, з іншого – з'являються інноваційні центри дозвілля, нові форми та методи дозвіллевої діяльності, розвивається віртуальне дозвілля [8, с. 1].

Окремі дослідники вважають, що проблема деградації культурної сфери пов'язана з низькою якістю останньої та є природним наслідком ідеологічної орієнтації, що втратила актуальність після демократизації суспільного розвитку ат соціальних відносин [5, с. 10].

Загалом продукти та послуги, створені в культурно-дозвіллевій сфері, не завжди відповідають попиту, часто створюючи пропозицію певних культурно-дозвіллевих практик. Істотним чинником тут виступає й глобалізація. Саме вона несе найбільші ризики для національної культури, формуючи культурно-дозвіллеві запити населення, що реалізуються на користь іноземних компаній та не стосуються національних традицій чи надбань. Радикальні прояви таких процесів можуть призвести до т.зв. «духовної глобалізації», що спрямована на втрату національної ідентичності (вестернізація суспільного життя, комерціалізація святкування, уніфікація культурно-дозвіллевих потреб та, відповідно, практик населення тощо).

Поряд з цим, доступ до новітніх технологій для національної культури може означати більші можливості для її поширення за межами регіону чи країни. Іншими словами, якісний продукт чи послуга, створений культурними індустріями культури країни, може бути реалізований за її межами та принести неабиякий прибуток. На нашу думку, передусім це повинно стосуватись кінематографії та мультиплікації, музичної індустрії, книговидавання, індустрії мод, туризму.

Загалом з-поміж сучасних визначальних ознак розвитку КДС в Україні варто відзначити

значну перевагу розважальних форм дозвілля над культурно-просвітними та творчими, брак якісних масштабних бізнес-проектів у культурних індустріях, домінування зарубіжного мас-культурного продукту, особливо на телебаченні та радіо; орієнтація передусім на державний сектор у культурних індустріях, на його пряму фінансову підтримку та, відповідно, недостатня увага до процесів, що відбуваються в недержавному секторі культури; слабкий контроль за здійсненням прийнятних рішень чи затверджених програм дій, за дотриманням законодавства; відсутність належної комунальної та транспортної інфраструктури.

Висновки. Культура та дозвілля є суттєвим чинником економічних, політичних та соціальних процесів у країні та її регіонах. Для ґрунтовних наукових досліджень потрібна чітка детермінація понять та категорій з даної проблематики. Проаналізовані поняття дають змогу окреслити сферу їхнього застосування при наукових дослідженнях.

У сучасних умовах культурно-дозвіллеву сферу доцільно трактувати як сукупність видів діяльності та галузей економіки, що створюють умови для здійснення культурного дозвілля, метою якого є повноцінне відтворення людини, тобто її фізичних, емоційних, інтелектуальних властивостей та її творчому розвитку в культурно-дозвіллевої діяльності, стимулює розвиток культурних потреб та інтересів та сприяє формуванню творчої індивідуальності особистості.

Суттєві ризики втрати національної ідентичності несе глобалізація. Під її впливом формуються культурно-дозвіллеві запити населення, що не пов'язані з національними традицій чи надбаннями. Натомість пропагується масова культура, уніфіковані потреби, культура та традиції інших народів чи навіть певних суспільних груп. Слід своєчасно та ефективно реагувати на такі процеси, оскільки їхні радикальні прояви можуть призвести до т.зв. «духовної глобалізації». В умовах недосконалості чинної законодавчої бази, практичної відсутності заходів, які б захищали національну культуру та традиційні цінності, вироблення нової державної та регіональної політики в культурно-дозвіллевій сфері має стати актуальним завданням сучасної економічної науки.

Поряд з цим економічна політика в КДС повинна містити дієві заходи, спрямовані на створення якісного та конкурентного продукту в цій галузі, на формування таких культурно-дозвіллевих практик населення, які би враховували національні здобутки та місцеві традиції та водночас були комерційно вигідними. Саме в цьому напрямку слід спрямовувати подальші наукові пошуки в регіональній економіці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про культуру» / Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 24.

2. Бойко О.П. Культура дозвілля: трансформації та перспективи розвитку в добу глобалізації / автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філос. наук: спец. 09.00.04 «Філософська антропологія, філософія культури» / О.П. Бойко. – Харків, 2011. – 34 с.
3. Доклад о развитии человека 2004. Культурная свобода в современном многообразном мире / [пер. с англ.] – М.: издательство «Весь Мир», 2004. – 328 с.
4. Іванечко Н.Р. Становлення ринку послуг дозвілля в Україні: аналіз категорійного апарату [Електронний ресурс] / Іванечко Н.Р. – Режим доступу до журн.: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/pspe/2011_1/ivanechko_111.htm.
5. Матусяк С.В. Формування стратегії та механізмів реалізації соціального розвитку регіону / автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка та політика» / С.В. Матусяк. – Київ, 2010. – 20 с.
6. Михайлів Г.В. Механізм фінансового регулювання розвитку послуг у сфері дозвілля та розваг / автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Г.В. Михайлів. – Львів, 2009. – 20 с.
7. Національний звіт про культурну політику в Україні / Український центр культурних досліджень [керівник роб. групи – дир. О.А.Гриценко]. – Київ, 2007. – 136 с.
8. Петрова І.В. Культурно-дозвіллеві практики населення сучасної України: тенденції та пріоритети [Електронний ресурс] / Петрова І.В. – Режим доступу до журн.: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Kis/2011_1/21.pdf.
9. Петрова І.В. Сутність та особливості становлення індустрії дозвілля [Електронний ресурс] / Петрова Ірина Владиславівна. – Режим доступу до журн.: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Kis/2009_2/16.pdf.
10. Пінковська Г.В. Регіональні особливості розвитку культурного середовища України в ринкових умовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / Г.В. Пінковська. – Полтава, 2013. – 20 с.
11. Приступа Є., Жепка А., Лара В. Концепції вільного часу людини, як важливої категорії рекреації [Електронний ресурс] / Євген Приступа, Аркадіуш Жепка, Войцех Лара. – Режим доступу до журн.: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prmb/texts/2007-01/07prysfr.pdf.
12. Рутинський М. Дозвілля як складова життєдіяльності постіндустріальної цивілізації та предмет вивчення рекреації й рекреаційної географії [Електронний ресурс] / Рутинський М. – Режим доступу до журн.: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/ESG/2008_58/25.pdf.
13. Цимбалюк Н.М. Інституціональна модернізація культурно-дозвіллевої сфери в Україні / автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. соц. наук: спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / Н.М. Цимбалюк. – Київ, 2005. – 34 с.